Zabytki Gminy Strzegom

Gmina Strzegom odznacza się niezwykłą różnorodnością dziedzictwa kulturalnego. W jej obrębie zobaczyć można gotyckie kościoły i kaplice, jak też ciekawe fabryki z końca XIX w., kamieniołomy czy secesyjne kamienice. Region bogaty jest w założenia rezydencjonalne i dworskie, posiada wiele parków, zabytkowych cmentarzy, krzyży pokutnych oraz ważne dla historii regionu i całego świata miejsce pamięci – teren po dawnym obozie koncentracyjnym. Obraz ten dopełnia bogata historia archeologiczna tych ziem, niestety pozbawiona widomych śladów grodzisk czy osad w silnie przekształconym, na skutek eksploatacji złóż skalnych, naturalnym środowisku.

Obiektem o wybitnych walorach artystycznych i historycznych jest z całą pewnością bazylika mniejsza pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła. Jest to jedna z ważniejszych świątyń gotyckich w Polsce, o znaczeniu ponad lokalnym, swą sylwetą odznaczająca się w krajobrazie kulturowym.

Spośród zachowanych zespołów pałacowych i dworskich największy potencjał kryje w sobie pałac w Morawie, którego doskonale zachowana bryła, detal i dekoracja architektoniczna wyróżnia się na tle pozostałych założeń. Obiekt ten posiada rzadko spotykany i niemający analogii w architekturze Dolnego Śląska portyk poprzedzony monumentalnymi schodami w obrębie elewacji ogrodowej. Choć jest to obiekt stosunkowo młody, XIX wieczny, może być wizytówką kulturalną gminy. Jego wagę wspiera zachowany park krajobrazowy oraz kompletny folwark przypałacowy, tworzące wraz z rezydencją spójny kompleks.

Zdjęcie: Pałac w Morawie.

Inną cenną rezydencją jest też pałac w Żelazowie, Goczałkowie Górnym oraz gotyckie kościoły Gminy Strzegom, wśród nich zaś kaplica św. Antoniego, spełniająca niegdyś funkcje zarówno obronne, jak też sakralne, o ciekawej architekturze i bryle.

Często pomijanym zespołem są kapliczki słupowe i krzyże pokutne o średniowiecznej proweniencji. Choć w powiecie świdnickim nie są one rzadkością, w skali całego kraju tworzą element wyjątkowy, szczególnie zaś słupowe kapliczki, które zasługują na większe wyeksponowanie i ścisłą ochronę. Podobnie cennym obiektem jest dziś wiatrak „Holender" zlokalizowany w Żółkiewce. Jeszcze w 1 poł. XX w. był to jeden z wielu podobnych

obiektów, występujących w całej Polsce, obecnie jednak większość z nich przestała istnieć, a co za tym idzie – wiatrak ten jest jednym z niewielu zachowanych. O jego wyjątkowości świadczy nie tyle kunszt artystyczny, co skala występowania i bardzo dobry stan zachowania.

Zdjęcie : Muzeum Gross-Rosen.

Wyjątkowym zespołem jest teren dawnego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen oraz pobliski kamieniołom, wraz z zachowaną infrastrukturą i laboratorium, obrazujący nie tylko proces technologiczny, co też miejsce katorżniczej pracy zesłańców.

Warte uwagi są dwie grupy obiektów, o których wyjątkowości świadczy duże ich skupienie, które podkreśla i wzmacnia klasę artystyczną.

Na końcu warto wymienić przyciągające uwagę kamienice i obiekty secesyjne oraz duże zespoły budynków przemysłowych. Choć kamienice strzegomskie zostały w większości uszkodzone w trakcie działań roku 1945, zaś w późniejszym okresie przebudowane, często noszą ślady ciekawych form secesyjnych, zespojonych z architekturą eklektyczną, widocznych też w rozwiązaniach pałacowych (Granica) i budownictwie mieszkalnym w obrębie całej gminy. Jako całość stanowią ciekawy zespół form i detali. Podobnie warte uwagi są zabytki związane z bujnym rozwojem przemysłu i techniki (w większości zlokalizowane w mieście), z fabryką słodu na czele oraz wieloma nieczynnymi stacjami kolejowymi o ciekawej architekturze. Na terenie gminy zachowało się ich stosunkowo dużo, są reminiscencją epoki, ważnej dla rozwoju tych ziem.

Zapraszamy na gościnną Ziemie Strzegomską.

Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

- **kościół parafialny, p.w. Chrystusa Króla w Goczałkowie Dolnym**, pochodzi z XVI wieku, wpisany do rejestru zabytków pod nr 1674. Budynek jest murowany, tynkowany z zachowanym tynkowym neogotyckim detalem ornamentalnym nad otworami okiennymi. Kościół jest jednonawowy z mniejszym prezbiterium i środkową wieżą. W ścianie prezbiterium zewnętrzna nisza z rzeźbą Chrystusa Króla. Wzniesiony został jako kościół ewangelicki z inicjatywy barona Ulricha von Richthofena.

kościół p.w. Chrystusa Króla w Goczałkowie Dolnym

- **założenie pałacowe z dwoma folwarkami w Goczałkowie Górnym**. W zespole pałacowo-folwarcznym znajduje się pałac oraz dwie oficyny mieszkalne, stajnia, obora, stodoła, budynek gospodarczy, park krajobrazowy. Wszystko zwieńczone jest XIX-wieczną dwuskrzydłową stylizowaną wicią roślinną bramą wjazdową. Brama znajduje się pomiędzy dwiema oficynami mieszkalnymi. Pałac był rezydencją barona von Schliewitz. Kilkakrotnie był przebudowywany, a ostatni raz pod koniec XIX w. Obecnie stanowi własność prywatną i pełni funkcję budynku mieszkalnego. Jest w stanie zaniedbanym. W listopadzie 2007 r. w pałacu wybuchł pożar. Pożar niemal całkowicie zniszczył zabytkowy pałac. Park pałacowy z 1879 roku, wpisany do rejestru zabytków pod nr 1367/wł.

założenie pałacowe z dwoma folwarkami w Goczałkowie Górnym

- **zespół kościoła parafialnego p.w. Świętego Jana Chrzciciela w Jaroszowie**, wpisany do rejestru zabytków pod nr 939/wł, (Jaroszów). Powstanie kościoła datowane jest na XV w. Murowany z cegły z ceglanym detalem neogotyckim (szczyty, fryzy, blendy, sterczyny), z zachowaną z pierwotnego kościoła kamienną gotycką wieżą. Budowla jest jednonawowa z mniejszym prezbiterium, rozczłonkowana przybudówkami i przyporami. Nieopodal na cmentarzu parafialnym przy murze cmentarnym znajduje się Mauzoleum rodziny Kasper i Gurlich z początku XX w.

Kościół p.w. Świętego Jana Chrzciciela w Jaroszowie *Zespół dworu i folwarku, (Jaroszów).*

- Na terenie Ziemi Strzegomskiej znajduje się **14 krzyży pojednania i 3 kapliczki kamienne**. W Strzegomiu do dnia dzisiejszego przetrwały dwa krzyże pojednania. **Najcenniejszy krzyż pojednania** znajduje się w Stanowicach. Pochodzi on z 1305 r. Jest to największy i najbardziej masywny krzyż pojednania, jaki odnaleziono nie tylko na Dolnym Śląsku, ale i w całej Europie. Ofiarą był młynarz ze wsi Stanowice, mordercą zaś zarządca majątku z położonej tuż obok wsi Pasieczna. Karą była wysoka główszczyzna, którą stanowiło przeszło 12 marek, czyli ówczesna równowartość dwóch dobrej klasy koni lub tuzina osłów oraz nakaz wystawienia krzyża na miejscu zbrodni.

Krzyż pokutny w Stanowicach

Kapliczka słupowa w Morawie

- **Kościół filialny p.w. św. Piotra i Pawła w Rusku** – zbudowany został około 1239 r. w stylu romańskim. Później przebudowany dwukrotnie w XVI i XVIII w. Kościół jest murowany, tynkowany, z odcinkowo zamkniętymi otworami okiennymi i wieżą wspartą uskokową masywną przyporą. Ten orientowany i jednonawowy kościół ma ciekawe założenie – po obu stronach nawy przy prezbiterium zaplanowano dwie półkoliste wieże, nadając wnętrzu charakter założenia transeptowego. Obecnie zachowana jest jedynie wieża północna. Na terenie obiektu znajduje się także zachowana drewniana rzeźba Madonny z Dzieciątkiem z końca XV w. W zespole kościoła znajduje się zabytkowy mur, którego powstanie datuje się na ok. XVI w. Mur został zbudowany z nieregularnych ciosów kamiennych i wsparty zewnętrznymi masywnymi przyporami. Na terenie przykościelnego cmentarza zachował się także grobowiec rodziny Ullrichów z l. 70/80 XIX w. otoczony ozdobnym metalowym ogrodzeniem. We wnętrzu znajduje się barokowy ołtarz z drewna polichromowanego oraz barokowa ambona z drewna złoconego.

Kościół p.w. św. Piotra i Pawła w Rusku

kościół filialny w Kostrzy p.w. Świętego Krzyża

- **kościół filialny w Kostrzy p.w. Świętego Krzyża**, wpisany do rejestru zabytków pod nr 1679. Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1374 r. jest murowany, tynkowany, jednonawowy z prosto zamkniętym prezbiterium, do którego dobudowana jest tej samej wysokości kaplica i zakrystia. Kościół ma również osiową wieżę z tak zwanym „cebulastym" hełmem i charakter gotycki. Najcenniejszym elementem jest ambona z 1585 r.

- **kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy w Olszanach**, wpisany do rejestru zabytków pod nr 1043. Kościół wzniesiono w XIV w., a w XV w. został on rozbudowany. Murowany, tynkowany, o rozczłonkowanej i zróżnicowanej bryle. Jest to obiekt jednonawowy ze sklepionym prezbiterium. Zachowane wyposażenie barkowe (ambona, ołtarz główny) i organy z końca XIX wieku. Na terenie obiektu znajduje dobrze zachowany mur z kamieni polnych i otoczaków zwieńczony XIX-wieczną bramą z prętów.

kościół p.w. Świętej Trójcy w Olszanach,

Kościół p.w. św. Szymona i Judy Tadeusza w Rogoźnicy

- **Kościół filialny p.w. św. Szymona i Judy Tadeusza w Rogoźnicy** – pierwsza wzmianka o tej budowli sakralnej pochodzi z roku 1291. Ołtarz główny z XVII w., liczne epitafia i nagrobki z piaskowca z lat 1558-1677. Obiekt jest murowany, jednonawowy z wieżą i prostokątnym prezbiterium oraz sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Barokowy hełm wieży pokryty został blachą. Na ścianach szereg nagrobków z lat 1558-1600, a we wnętrzu późnorenesansowy ołtarz z początku XVII w. W zespole kościoła znajduje się mur, który również znajduje się w złym stanie. Od zewnątrz znajdują się wmurowane płyty nagrobne z XVI-XVIII w.

- **Kościół ewangelicki (p.w. Matki Boskiej Różańcowej) w Rogoźnicy** – powstanie datowane na 1872 r. , neogotyk Kościół jest budową jednonawową, murowaną z kamienia z ceramicznym detalem na rzucie krzyża łacińskiego. Obiekt posiada wieżę flankowaną przez małe wieżyczki, a ściany wieży wieńczą trójkątne szczyty. Wewnątrz neogotyckie wyposażenie z okresu budowy. W bezpośredniej bliskości kościoła znajduje się także **cmentarz ewangelicki z lat 70. XIX w**. Nowsza część cmentarza oddzielona jest neogotyckim murem ceglanym. W zespole kościoła znajduje się także zabytkowa dwuskrzydłowa metalowa brama zawieszona na czworobocznych masywnych murowanych i tynkowanych słupkach oraz mauzoleum. **Mauzoleum** pochodzi z początku XX w., jest zaniedbane. Posiada zachowaną oryginalną stolarkę drzwi i kratę w nadświetlu. W bardzo dobrym stanie za to zachowana jest brama przy mauzoleum. Datuje się, że powstała w 1872 r. (neogotyk).

Kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej

Mauzoleum w Rogoźnicy

- **Kościół filialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Stanowicach** – datuje się, że obiekt powstał ok. poł. XVIII w. Kościół jest murowany z cegły, tynkowany, na kamiennej podmurówce, z tynkowanym detalem architektonicznym, zbudowany na rzucie krzyża łacińskiego. Kościół jest jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym półkolistą apsydą i wieżą wkomponowaną w falistą fasadę, zamkniętą barokowym szczytem. Na uwagę zasługuje baniasty hełm wieży z latarnią kryty miedzianą blachą. Wewnątrz kościoła zachowany został późnobarokowy ołtarz z 2 poł. XVIII w.

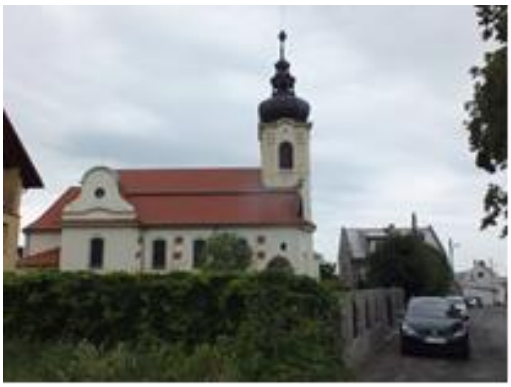

Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Stanowicach

Pałac w Stanowicach – powstał ok. poł. XIX w. Forma własności to współwłasność, obecnie pałac nie jest użytkowany. Stan zachowania dobry. Pałac jest budynkiem wolnostojącym z bogatym tynkowanym detalem architektonicznym o formach eklektycznych. Obiekt jest dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, po renowacji. W skład zespołu pałacowo-folwarcznego wchodzą także bramy wjazdowe i są w złym stanie. Ogrodzenie, spichlerz, dom mieszkalny, stodoła są w podobnym stanie.

Pałac *Odrestaurowana brama wjazdowa II*

- **Pałac w Morawie** W roku 1864 rodzina von Kramsta zbudowała w tym miejscu pałac z obiektami gospodarczymi. Obiekt został zaprojektowany w dwóch stylach - neorenesansowym i neoklasycystycznym. Pałac jest trójkondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. Założenie jest murowane głównie z cegły i powstało na planie rzutu prostokąta. Od strony wschodniej znajduje się czworoboczna wieża, górująca nad resztą zabytku. Najbardziej cenną elewacją jest strona południowa, dwunastoosiowa z trójosiowym ryzalitem, gdzie mieści się balkon, wsparty na czterech filarach w stylu korynckim. Dookoła jest piękny park z jeziorkiem o powierzchni prawie 1 ha, a na wschód od pałacu założono 22-hektarowy park angielski. Po wojnie założenie folwarczno – pałacowe pełniło różne funkcje. Dziś w pałacu w Morawie mieści się siedziba Fundacji św. Jadwigi, która prowadzi tu charytatywne przedszkole oraz działalność edukacyjną.

Pałac w Morawie

- **Muzeum - Niemiecki Obóz Koncentracyjny i Zagłady Gross-Rosen w Rogoźnicy.** Muzeum powstało w sierpniu 1940 roku jako filia KL Sachsenhausen, której więźniowie przeznaczeni byli do pracy w miejscowym kamieniołomie granitu. Pierwszy transport przybył tam 2 sierpnia 1940 roku. 1 maja 1941 roku Arbeitslager Gross-Rosen uzyskał status samodzielnego obozu koncentracyjnego. Ogółem przez Gross-Rosen (obóz macierzysty i jego filie) przeszło około 125 000 więźniów. Szacunkowa liczba ofiar obozu Gross-Rosen wynosi około 40 000.

Brama wjazdowa do muzeum

Zdjęcie lotnicze

Mauzoleum w obozie

Zobacz również w Gminie Strzegom:

Bartoszówek - aleja dębowa przy sosie Strzegom - Lusina,

Pałac w Granicy

Goczałków Górny: zespół pałacowo folwarczny (nieużytkowany)

Żelazów: pałac i park (zespół pałacowo-parkowy),

Żółkiewka- wiatrak, dawny dwór, – obecnie dom mieszkalny

Olszany- brama wjazdowa do parku pałacowego z XVIII w.

Zabytki przemysłu i techniki oraz architektura obronna

W średniowieczu Strzegom słynął z piwowarstwa, wiadomo też, że już w XV w. znajdował się na Przedmieściu Świdnickim młyn, na obrzeżach – cegielnia, zaś w Stanowicach – folusz sukienników strzegomskich. Sukiennictwo nie mogło jednak na skutek warunków naturalnych rozwinąć się w okresie późniejszym. Dominującą gałęzią stało się wydobycie surowców naturalnych. W Strzegomiu pozostał jedynie ciekawy przykład infrastruktury miejskiej – kamienna studnia przy ul. Św. Anny. Odkryta w 1999 r. datowana jest na XIV – XV w. Wykonano ją z łamanego bazaltu i granitu.

W XIX wieku: pojawiły się budynki przemysłowe. Na terenie wsi w większości były to obiekty związane z przemysłem rolno-spożywczym oraz z gospodarką wodną i wiatrową.

Rolniczy charakter ziem gminy przywołują obecnie: dom z młynem wodnym w Skarżycach (nr 13) z ok. 1880 r. Jest to budynek na rzucie prostokąta, ze śladami dawnej dekoracji (trójkątne naczółki otworów okiennych, zachowane szczątkowo). Nie zachowały się w nim żadne urządzenia młyńskie. Natomiast wiatrak Holender w Żółkiewce (nr 62), z roku 1867, z budynkiem mieszkalnym i magazynem stanowi jeden z niewielu tego typu obiektów zachowanych nie tylko w skali regionu, ale i kraju.

Ziemia strzegomska miała jednak inną gałąź przemysłu, która po dziś dzień funkcjonuje – kamieniołomy granitu, bazaltu i iłów, w krajobrazie obecne pod postacią odkrywkowych wyrobisk z towarzyszącą im infrastrukturą, czyli przemysł skalny. Wśród nich najcenniejszy pozostaje kamieniołom Gross – Rosen. Zachowała się oficyna wyrobiska (w zupełnej ruinie), fundamenty dźwignic liniowo – torowych oraz dawny budynek laboratorium. Z całą pewnością na uwagę zasługują funkcje poszczególnych elementów infrastruktury, w tym zakład energetyczny w Rusku – w miejscowości z trzech stron otoczonej wyrobiskami gliny. Jest to średniej wielkości zespół z ok. 1920 r. odznaczający się rzadką na terenie osad wiejskich modernistyczną architekturą. Rozwój kamieniołomów i kopalni odkrywkowych wiązał się z powstaniem i rozbudową infrastruktury kolejowej.

Rusko nr 9, zakład energetyczny

Goczałków, pozostałości dawnej cukrowni.

Kopalnie granitu w Gminie Strzegom

Cmentarze

W gminie zachowało się sporo cmentarzy, które podzielić można na nadal użytkowane i porzucone po II wojnie światowej. W pierwszej grupie znajdują się m.in. przedwojenne nekropolie ewangelickie pochodzące z połowy bądź końca XIX w. (obecnie są to cmentarze parafialne, bądź komunalne w Goczałkowie, w Kostrzy przy ul. Kościuszki, Międzyrzeczu, Jaroszowie, Rogoźnicy, Rusku, Olszanach i Stanowicach). Kolejne mają rodowód jeszcze średniowieczny, znajdowały się wokół kościoła (cmentarze przykościelne): Jaroszów (z XIV w., z zachowaną XX wieczną bramą i murem wokół cmentarza), Rusko (posiada kamienny mur, na cmentarzu znajduje się kilka nagrobków). Cmentarz w Rogoźnicy z XIII w. zapełniają nowe nagrobki. W Tomkowicach zlokalizowany jest nadal spełniający swą rolę cmentarz ewangelicki, przykościelny z 2 pol. XIX w., otoczony murem kamienno – ceglanym.

W drugiej grupie znajdują się cmentarze ewangelickie po wojnie nieużytkowane. Wśród nich opuszczona nekropolia w Morawie z końca XIX w. z murowaną kaplicą, w Goczałkowie Górnym z ok. 1918 r., w Olszanach, Rogoźnicy z 1850 r.

Olszany - cmentarz ewangelicki .

Morawa, mur cmentarza ewangelickiego.